

Příspěvek k uspořádání bezpečnosti v Evropě

Kooperativní uspořádání bezpečnosti v Evropě. Z anglického originálu Co-operative Security Arrangements in Europe přeložili Miroslav Galuška, Václav Hnilica a Josef Vošahlík. Ústav mezinárodních vztahů, Praha 1997, 130 stran, ISBN 80-85864-35-5.

Otázky bezpečnosti jsou nesporně evergreenem mezinárodních vztahů a vyznačují se citlivou reakcí na každý výkyv mezinárodní situace. Tato skutečnost se odráží i v bohatství a variabilitě knižní produkce v uvedené oblasti.

Většina publikací má v tomto smyslu zpravidla monotematický charakter. Řeší obvykle jen jeden, i když závažný problém bezpečnosti a jen okrajově se dotýká celého komplexu problematiky s ním spojené.

Publikace Kooperativní uspořádání bezpečnosti v Evropě, vydaná Ústavem mezinárodních vztahů, je však v tomto smyslu určitou výjimkou. Obsahuje totiž takové množství obsahových otázek mezinárodní bezpečnosti a takovou škálu různých pohledů na ně, že čtenář dostává komplexní obraz celé problematiky a jejího místa a úlohy v mezinárodních vztazích.

Její mnohostrannost je dána mj. i tím, že je výsledkem Mezinárodního vědeckého semináře o euroatlantické bezpečnosti, který se konal v Římě v prosinci 1996. Jeho organizátorem je od roku 1992 každoročně vždy NATO Defense College ve spolupráci s akademickou institucí některé středoevropské nebo východoevropské země, angažované v Severoatlantické radě pro spolupráci, v Organizaci pro bezpečnost a spolupráci v Evropě a v programu Partnerství pro mír. V daném případě byl spolupracující institucí Ústav mezinárodních vztahů v Praze.

To ovšem neznamená, že účastníci semináře a referenti pocházeli jen ze středoevropských nebo východoevropských zemí. Kromě uvedené skupiny se semináře zúčastnili i představitelé Dánska, Itálie, Nizozemska, Řecka, Španělska, Turecka, Spojených států a Velké Británie a ze skupiny dosud neutrálních států i představitelé Rakouska a Švýcarska. Přítomnost zástupců Mezinárodního vojenského štábu NATO, Západoevropské unie a Organizace pro bezpečnost a spolupráci v Evropě propůjčila jednání vpravdě euroatlantický a s ohledem na účast představitelů Ázerbájdžánu i širší charakter.

Některé referáty však překročily i tento rámec. Ukázaly totiž někdy do sebe zahleděným Evropanům, že tento světadíl již není středem světa a že jeho postavení je ovlivňováno děním v globálním rámci, a to i v oblastech bezpečnosti. Evropa sice zůstává jedním ze tří center mezinárodního vlivu, ale je otázkou, zda její specifickou váhu již nepřekonala Severní Amerika nebo východní či jihovýchodní Asie.

Celá publikace je rozdělena do tří hlavních částí. První z nich je věnována otázkám euroatlantické bezpečnosti a stability. Zabývá se jak pokusem o definici globálních rizik pro lidstvo a hledáním adekvátních odpovědí, tak i etnickými konflikty v postkomunistické Evropě a problematikou obnovení i tradičních hrozeb stability v Evropě.

Předmětem druhé části je úsilí o zajištění kooperativní bezpečnosti nad rámec programu Partnerství pro mír. Posuzuje bezpečnost a stabilitu v Evropě z hlediska Organizace pro bezpečnost a spolupráci v Evropě a kooperativní bezpečnost na našem kontinentě z pohledu Ruska a Ukrajiny.

Konečně třetí část je věnována problematice současného stavu euroatlantického bezpečnostního systému a modelům pro budoucnost. Na tento problém přináší v první řadě americký pohled. Další referát je věnován dvěma stávajícím bezpečnostním uskupením

(tj. NATO a Západoevropské unii) a jejich budoucí úloze, dále pak rozboru problematiky kolektivní bezpečnosti, v němž autor řeší problém, zda jde o sny minulosti, či o realitu přítomnosti.

Jednotlivé referáty jsou doprovázeny odkazy na názory a literaturu, jichž se problémově dotýkají. Kromě toho obsahují i nejdůležitější osobní charakteristiky autorů.

Pokud jde o výčet a charakteristiku bezpečnostních rizik, nemůže publikace již vynalézt nová, dosud neznámá rizika. Jejím kladem je však skutečnost, že ukazuje jejich rozdílnou specifickou váhu a aktuálnost. Plasticky je zde vyjádřen aspekt bezpečnostního rizika, který byl dosud často opomíjen, a to aspekt sociální. Poukazuje na trvalý proces přesunu světového bohatství do stále menšího počtu rukou a na postupné zatlačování stamilionů lidí do chudoby. V tomto smyslu totiž globalizace ekonomiky, někdy charakterizovaná jako „turbokapitalismus“, může vyvolat také rozsáhlý, v krajním případě i globální odpor se všemi důsledky pro celkovou bezpečnostní situaci.

Vratme se však k Evropě, jíž je věnována podstatná část publikace. První, co čtenáře zaujme, je již sám její název, který hovoří o „kooperativním“ uspořádání bezpečnosti na našem kontinentě. Vzápětí se ovšem vynoří určité dilema mezi kolektivním pojetím bezpečnosti a výše uvedeným.

Kolektivní bezpečnost je termín, který zde byl již v dobách Společnosti národů po první světové válce. Ovšem kolektivní bezpečnost předpokládá určitou stejnorodost účastníků, překonávající existující politické, ekonomické, geostrategické a sociální rozdíly. V současné době však právě tyto rozdíly spíše narůstají, než se vyrovnávají. Již jen pohled na Evropu ukazuje celou škálu rozdílností od geopolitického a geostrategického významu přes členství nebo nečlenství v bezpečnostních organizacích až po ekonomické a sociální, nehlédě na náboženství, mentalitu a historický vývoj. Dostat tyto rozdílné subjekty mezinárodního práva na společnou základnu bezpečnostní politiky je možné prakticky pouze cestou kooperace s různým stupněm rozsahu a intenzity v dlouhodobém časovém horizontu. Proto i samotný termín „kooperativní“ lze ve smyslu uspořádání bezpečnosti považovat za vstřížnější a reálnější.

Vojenské nebo – lépe řečeno – vojenskostrategické aspekty bezpečnosti nejsou v publikaci explicitně projednávány, i když stojí vždy v pozadí bezpečnostní problematiky a řada autorů se na některé z nich odvolává. Souhrnně lze ovšem konstatovat, že z celkového pojetí publikace poměrně jednoznačně vyplývá, že prioritní jsou politické a politickoekonomické aspekty, zatímco vojenská stránka je v podstatě výrazem určitého stupně úspěšnosti řešení problémů bezpečnosti politickými prostředky.

V referátech, z nichž tři byly předneseny představiteli České republiky, lze konstatovat určitou základní shodu v pojetí bezpečnostních rizik a základních přístupů k řešení bezpečnostní problematiky. Poněkud rozdílné pojetí bylo prezentováno z pohledu Moskvy a do jisté míry i z pohledu Kyjeva. V referátu Alexeje Arbatova, místopředsedy Výboru pro obranu v ruské Státní dumě, se výrazně projevila obava z nového rozdělení Evropy a z bezpečnostní izolace Ruska v případě rozšiřování NATO. Přes vcelku známý argument o nemožnosti řešení bezpečnosti v Evropě bez Ruska a přes podceňování programu Partnerství pro mír z jeho příspěvku však vyplynula ochota podílet se na kooperativním uspořádání bezpečnosti se zdůrazňováním jejího celoevropského pojetí na bázi OBSE, jakož i ochota vytvořit kooperativní vztahy s NATO formou zvláštního smluvního aktu. V době přednesení referátu zřejmě dozrávalo rozhodnutí dosáhnout takového řešení, které pak bylo realizováno podepsáním kooperační smlouvy mezi NATO a Ruskem 27. května 1997 v Paříži s oficiálním názvem Zakládající akt o vzájemných vztazích, spolupráci a bezpečnosti mezi Ruskou federací a Severoatlantickou aliancí.

Ukrajinský představitel Leonid Bělorusov se ve svém referátu přihlásil k bezpečnostnímu pojetí Západu a k budování užších vztahů s evropskými politickými a bezpečnostními strukturami. Vzhledem ke zvláštnostem své země však předpokládal kodifikaci vztahů se Severoatlantickou aliancí formou zvláštní dohody, která byla rovněž uzavřena v roce 1997

téměř paralelně se smlouvou s Ruskem pod názvem Charta o zvláštním partnerství mezi NATO a Ukrajinou. U Ukrajiny však trend sblížení se Západem vyznívá poněkud přehnaně z hlediska staletí společného života s Ruskem a trvající etnické, kulturní, náboženské i mentální příbuznosti. Za skutečně prozápadně orientovanou může být považována pouze menšina obyvatelstva převážně feckokatolického vyznání na západní Ukrajině, a to prakticky až po vyřešení etnických antagonismů s polskou menšinou a s Polskem vůbec. Rámec pro toto úsilí byl již stanoven Smlouvou o přátelství a spolupráci mezi Ukrajinou a Polskem.

Obě uvedená vystoupení potvrdila názor, že si plně zapojení Ruska a Ukrajiny do kooperativního uspořádání bezpečnosti v Evropě vyžádá určitý čas a diplomatické úsilí. Jiná cesta však neexistuje. V této souvislosti lze pochopit i určitou paralelu se snahou USA po roce 1945 o získání poraženého nepřitele, v daném případě Německa, a o jeho přeměnu v přítele. Pokud by se to podařilo v případě Ruska, poraženého nikoli vojensky, nýbrž ekonomicky, byl by to rozhodující úspěch v zápase o bezpečnost na našem kontinentě. K tomu však budou muset být splněny dvě podmínky – vstřícnost v oblasti redukce strategických jaderných zbraní a vnitřní konsolidace státu. Přitom to druhé bude zřejmě obtížnější.

V krátké recenzi je sotva možné vystihnout charakteristiky všech přednesených vystoupení na semináři. Každé z nich je však zajímavé a argumentačně obsažné. Ve svém souhrnu vytvářejí pak širokou základnu názorů a návrhů pro odpovědné politické činitele, kteří si ovšem již sami musejí stanovit své priority a postupy.

Pokud se publikace zabývá činností a kompetencemi existujících mezinárodních institucí a organizací, zabývajících se bezpečnostními problémy, vystupují z jejich souhrnu dva základní poznatky. Za prvé je jich dnes větší počet, než je nezbytně nutné, a za druhé se řada jejich kompetencí překrývá. Důsledkem je, že jsou ve svém souhrnu příliš drahé a v řadě případů málo účinné. Zde se vnučuje myšlenka naznačená i v některých referátech o jejich případné účelné symbióze anebo alespoň o lepší vymezení jejich kompetencí. Je to však hudba budoucnosti nikoli proto, že by tato myšlenka nebyla přitažlivá, ale hlavně proto, že bude záviset na konkrétním vývoji nejen v Evropě, ale i v širším geopolitickém rámci.

V každém případě však čtenář získává celkový přehled o uvedených mezinárodních organizacích, a to z různých pohledů. Právě tato variabilita názorů je potřebná pro stanovení priorit a následně i kompetencí.

Všechny přednesené referáty se shodují na tom, že problémům bezpečnosti a možné nové bezpečnostní architektury bude v dohledné budoucnosti věnována značná pozornost, a dále na tom, že by nebylo účelné budovat nějaké nové, velké bezpečnostní organizace, ale že je mnohem lepší prakticky využívat stávající nástroje. Rovněž bylo dosaženo shody v hodnocení NATO jako dosud nejúčinnější bezpečnostní struktury. Zároveň se však objevují zřetelné požadavky, aby se Evropa stala vyrovnanějším partnerem v této bezpečnostní organizaci, i když nikdo nepopírá významnou úlohu Spojených států, které jsou však angažovány v oblasti bezpečnosti v širším kontextu. Pokud jde o Rusko, je možné konstatovat, že přes určitou variabilitu názorů na optimální strategii jeho přiblížení k Západu je shoda v tom, že by mu Evropa měla pomáhat všude tam, kde je to možné, a stále s ním udržovat intenzivní dialog. Posílení evropské bezpečnosti je rovněž nemyslitelné bez zlepšení ekonomické spolupráce a vytyčení nebo alespoň objektivního zhodnocení perspektiv pro celou Evropu.

Lze se domnívat, že tyto závěry jsou nejen reálné, ale i perspektivní. Pokud jde o samotnou publikaci, je otázka její aktuálnosti i v budoucnu dost delikátní. Je řada knih, jejichž aktuálnost vyprchá během několika málo let zvláště tehdy, jsou-li monotematického charakteru. Tato poměrně útlá knížka však má po obsahové stránce předpoklad k tomu, aby se stala zdrojem impulzů i v příštích letech. Je to patrné i ze skutečnosti, že některé konkrétní otázky (hlavně ve vztahu k Rusku a k Ukrajině) byly již realizovány formou mezinárodních smluvních aktů. To svědčí o značné serióznosti a realitě přístupu jednotlivých účastníků semináře. Rovněž tak kompetence a význam jednotlivých mezinárodních organizací

jsou posuzovány s jistou dávkou předvídatosti. Současný proces rozšiřování NATO pak dává za pravdu úvahám, uvedeným v některých příspěvcích a vyznačujícím se méně euforií, zato však větší dávkou realismu.

Proto by tato publikace neměla chybět na pracovním stole nejen politologů a dalších zájemců o mezinárodní vztahy, ale ani pracovníků diplomatické služby a poslanců parlamentů, především členů jejich výboru pro obranu a bezpečnost. Konečně nelze zapomínat ani na studenty politologie a na redaktory sdělovacích prostředků, jimž může poskytnout zasvěcený pohled na otázky mezinárodní bezpečnosti, a tak se stát zdrojem pro jejich další činnost.

Závěrem je možné vyslovit uznání pražskému Ústavu mezinárodních vztahů za zhodnocení aktuálnosti problematiky bezpečnosti a za operativní vydání publikace, jakož i za její vysokou obsahovou a formální úroveň.

Milan Štembera